

de Amsterdamse CANON

ruim 700 jaar Amsterdam

Geef mij maar Amsterdam Een canon voor de hoofdstad

Inleiding

In december 2006 stemde de Amsterdamse gemeenteraad in met een motie van het raadslid Eric van der Burg (VVD), waarin gevraagd werd om de totstandkoming te bevorderen van een Canon voor Amsterdam. De uitvoering van dit besluit werd door het college van B en W opgedragen aan het Platform Amsterdam Samen.

Na enige voorbereiding werd een commissie ingesteld die de selectie voor en de redactie van de vensters voor haar rekening zou nemen. Deze commissie bestond uit:

- Herman Beliën, docent Geschiedenis bij de Universiteit van Amsterdam
- Noraly Beyer, redacteur en presentator van het NOS-journaal
- Joel Cahen, directeur van het Joods Historisch Museum
- Roeland Gilijamse, oud-chef kabinet burgemeester(s)
- Gijs van der Ham, conservator bij het Rijksmuseum
- Judikje Kiers, directeur van Museum Ons' Lieve Heer op Solder
- Piet de Rooij, hoogleraar Nederlandse Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam (vz.)
- Annemarie de Wildt, conservator bij het Amsterdams Historisch Museum Tarik Yousif, cultureel ondernemer
- Yvonne Zonderop, journaliste.

De commissie werd bijgestaan door Ewoud Poerink, verbonden aan het Instituut voor Publiek en Politiek, coördinator voor het canonproject.

De commissie heeft gewerkt zonder last of ruggespraak, maar dankbaar gebruikgemaakt van verschillende suggesties en adviezen. In een aantal zittingen werden vijftig zogenaamde *vensters* vastgesteld: plaatsen, personen, gebeurtenissen of ontwikkelingen die kenmerkend zijn voor de geschiedenis van Amsterdam. Deze vensters zijn vervolgens uitgewerkt en geredigeerd door Emmanuelle Los en Piet de Rooij.

Zin en nut van een canon

Over de functie van de canon, de voordelen die daarvan verwacht mogen worden en de beperkingen die eraan gesteld zijn, is uitvoerig geschreven in het driedelige rapport dat gepubliceerd is door de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon, onder voorzitterschap van Frits van Oostrom – sinds juli 2007 opgegaan in de stichting entoen.nu (Den Haag: Ministerie van OCW 2006 en 2007).

Essentieel in de beschouwingen van die commissie is de relatie tussen canon en nationale identiteit. Daarover werd in eerste instantie het volgende opgemerkt:

“De canon kan wellicht het collectief geheugen van een land weerspiegelen, maar nooit de identiteit ervan. Er lijkt trouwens alle aanleiding om het hele concept ‘nationale identiteit’ op de helling te zetten. Zo het ooit al valide is geweest, dan nu minder dan ooit: in de internationale, multiculturele wereld van vandaag is het een bedrieglijk, ja gevaarlijk begrip.”

In het slotrapport werd daaraan nog het volgende toegevoegd:

“Er lijkt ons niets tegen een canon die een beschaafde vorm van Nederlanderschap en zelfs zelfbewustzijn schraagt – mits dat gevoel gelijke tred houdt met een doorleefd besef van de betrekkelijkheid ervan, plus kennis van de zwarte bladzijden in het geschiedverhaal van Nederland.”

Dit alles is vooral gericht op het voorkomen van een mogelijk negatief effect van een canon, namelijk de samenstelling van een overmatig zonnig zelfbeeld en het functioneren als uitsluitingsmiddel. De bedoeling van een canon is immers om een bijdrage te leveren aan een gedeeld burgerschap door een gedeelde kennis te bevorderen van de omgeving waarin men woont, werkt en leeft. Een canon moet vooral worden begrepen als een *inspirend fundament*. In die zin is ook gewerkt aan de samenstelling van de canon voor Amsterdam.

Daaraan kan nog het volgende worden toegevoegd. De ervaring leert dat voor zeer veel mensen het verleden een lastige dimensie is, overvol feiten, gebeurtenissen en voorvallen, doorregen met uiteenlopende causale relaties en gekenmerkt door een onoverzichtelijke ‘gelijktijdigheid van het ongelijktijdige’. Die ervaring is niet beperkt tot Nederland. In alle Westerse landen wordt geklaagd over de geringe historische kennis en het daarop gebaseerde historische besef.

Simpelweg *meer* geschiedenisonderwijs is geen toereikende oplossing, effectiever is om na te gaan of er een andere manier is om historische kennis aan te bieden. In dat opzicht is de canon te zien als een *didactische vernieuwing*. Daarin wordt immers een globaal overzicht gegeven van de allerbelangrijkste lotgevallen van een gemeenschap, op zo’n manier dat deze relatief gemakkelijk te onthouden zijn. Tegelijkertijd wordt het daardoor mogelijk allerlei latere ervaringen en kennisverwerving op te nemen in een hoofdstructuur. Daarmee verhoogt de canon niet alleen de historische kennis, maar neemt ook de competentie toe. Deze inzichten hebben de commissie voor de canon voor Amsterdam bij haar werkzaamheden tot uitgangspunt gediend. Hoewel de commissie zich bepaald heeft tot de keuze van de vensters, is de commissie tegelijkertijd zeer verheugd dat deze canon als uitgangspunt heeft gediend bij het maken van een tv-serie en het opzetten van een interactieve website. Deze initiatieven kunnen de effectiviteit van de canon slechts vergroten.

De commissie-Van Oostrom heeft nadrukkelijk gepleit voor het ontwikkelen van canons op lokaal niveau. Het ligt voor de hand dat Amsterdam deze handschoen opneemt, temeer daar reeds vanaf het begin van de twintigste eeuw initiatieven zijn ondernomen om de kennis van en de waardering voor de stad te verhogen. Een overzicht van deze initiatieven is te vinden in een vijfdelige serie artikelen in *Ons Amsterdam* (januari-mei 2007) van de hand van Peter-Paul de Baar. Zo werden er schoolwandelingen door de stad gemaakt, speciale boekjes in

het basisonderwijs verspreid, een 'consulent heemkennis' aangesteld en tal van projecten uitgevoerd.

Hoewel er dus sprake is van een zekere traditie, moet tevens onderkend worden dat daarin een conjunctuurbeweging te ontwaren valt. Telkens weer wordt gesignaleerd dat de kennis van de stad niet meer vanzelfsprekend is en dat met nieuwe energie moet worden bedacht hoe deze kennis te verhogen is.

Speciale aandacht in deze golfslag verdient een bijdrage van de geschiedenisleraar van het Vossius-Gymnasium, de latere hoogleraar Jacques Presser. In 1931 had hij een aantal van zijn leerlingen 35 afbeeldingen voorgelegd van plaatsen en gebouwen in vooral de oude stad, met het verzoek om aan te geven waar de afbeelding betrekking op had. Het resultaat was ontluisterend: gemiddeld werd slechts eenderde van de afbeeldingen herkend. Aan het slot van zijn stukje in het *Maandblad Amstelodamum* schreef Presser bezorgd: "Met de uitbreiding van de stad verlaten steeds meer rasechte Amsterdammers de binnenstad en men moet vreezen dat hun kinderen van de aloude veste in toenemende mate zullen vervreemden. Wanneer kennis inderdaad liefde kweekt, ziet het er voor onze mooie, oude stad niet erg hoopvol uit."

Afstand is inderdaad een probleem. Rond 1900 was de stad zo gegroeid dat deze niet langer gemakkelijk te voet te bestrijken was. Vanaf dat moment werd de fiets een onmisbaar vervoermiddel. Tegelijkertijd nam de gemeente een particuliere trammaatschappij over. Ze ging deze zelf exploiteren, omdat een stedelijke samenleving niet langer zonder 'openbaar vervoer' kon functioneren.

Interessant is dat ook in veel latere tijden 'afstand' de cruciale factor blijkt te zijn in de kennis van de historische stad. Uit een onderzoek van het Amsterdams Historisch Museum in 1995 bleek dat allochtone en autochtone kinderen even geïnteresseerd – dan wel ongeïnteresseerd – waren in de Amsterdamse geschiedenis. Veel belangrijker bleek de vraag hoe ver ze van de binnenstad af woonden. De zorgen van Presser hebben in dit opzicht nog niets aan relevantie verloren.

Daarnaast is ook al eens systematisch nagedacht over de manier waarop kennis van de stad diende te worden aangeboden. Dit is terug te vinden in een Rapport van een Gemeentelijke commissie, *Verfrissing van het Onderwijs*, uit 1946. Onder aanvoering van de bekende pedagoog Ph. Kohnstamm werd fel van leer getrokken tegen de gedachte dat "een zuiver mechaniseren en memoriseren van namen, jaartallen, data, enz." zinvol was. De gewone ervaring leerde al dat dit allemaal tot weinig leidde: "De intellectualistische hypothese, dat uit de parate kennis toewijding en belangstelling moeten groeien, bleek op drijfzand te zijn gebouwd."

Naast allerlei andere vormen van vernieuwing zou het geschiedenisonderwijs zich dan ook sterk dienen te beperken. Dapper werd zelfs in het rapport een paragraafje opgenomen van namen en jaartallen die 'overbodig' dan wel 'ongeschikt' waren. En ten slotte werd er een schema gepubliceerd, als handleiding bij de behandeling van de geschiedenis van Amsterdam. Daarbij ging het om 22 'onderwerpen' (waarvan de laatste betrekking had op de Tweede Wereldoorlog).

Het gaat nauwelijks te ver om te zeggen dat het hier gaat om de eerste echte Canon van Amsterdam. De commissie had gekozen voor een combinatie tussen enerzijds een aantal zeer concrete onderwerpen (het privilege van 1275, het Mirakel van 1345, de kaart van Cornelis Anthonisz. uit 1538 en het jaar 1813), maar anderzijds ook een aantal vrij abstracte aanduidingen ('de 17^e Eeuwse handel', 'het 18^e Eeuwse Amsterdam' en 'de kwijnende stad [tot 1876]'). Op deze wijze kon het aantal onderwerpen beperkt blijven, zij het dat de combinatie van abstracte en concrete onderwerpen een element van willekeur vertoonde en

in feite erg veel overliet aan de leerkrachten. Zo werd bij het onderwerp 'de handel in de zeventiende eeuw' opgemerkt: "Een geweldig onderwerp voor wel 10 lessen!". De vraag blijft natuurlijk of dat enthousiasme wel overal gedeeld werd. Hoe dat ook zij, hier lag een inspirerend voorbeeld. De commissie streefde overigens wel naar een meer uniform niveau van vensters, tussen het concrete en het abstracte.

Het ligt voor de hand om te streven naar de afstemming tussen een lokale en een nationale canon. Toch is dat in een aantal opzichten niet eenvoudig. Zo is het bijvoorbeeld lastig om een Amsterdams equivalent te vinden voor het eerste venster van de nationale canon, 'Hunebedden', of het venster 'De haven van Rotterdam'. Maar omgekeerd is er een aantal vensters uit de nationale canon sterk gebaseerd op de geschiedenis van Amsterdam, zoals 'De VOC' en 'De grachtengordel'. Die zijn dan ook in de lokale canon opgenomen.

In het merendeel van de gevallen zal een zorgvuldige vergelijking van de nationale en de lokale canon leren, dat ze sterk parallel lopen; zij het dat bij een aantal iconen van de Canon voor Amsterdam een licht afwijkende variant is gekozen. De invalshoek of het gekozen icoon geeft dan – naar het oordeel van de commissie – een wat sterker of specifiekere beeld van het verleden van Amsterdam. Zo is bijvoorbeeld niet gekozen voor een icoon 'Crisisjaren', maar voor 'Jordaanoproer'. In het gebruik zal blijken dat de Canon voor Amsterdam zowel op zichzelf kan functioneren, als kan dienen ter aanvulling en versterking van de nationale canon.

De vensters

Bij de selectie van de vensters is een aantal criteria van belang geweest. De eerste daarvan was uiteraard dat het moest gaan om onderwerpen die specifiek zijn voor Amsterdam en de geschiedenis daarvan. Een tweede was dat de vensters gezamenlijk een min of meer redelijk beeld moesten geven van de geschiedenis van de stad, en wel vanaf het vroegste begin tot heden. Een derde was dat zo mogelijk de vensters verbonden moesten kunnen worden met zichtbare plaatsen, gebouwen en monumenten in de stad, zodat de stad ook beleefd kan worden als de neerslag van een eeuwenlange ontwikkeling.

Vervolgens werd bepaald dat de keuze langs vijf hoofdlijnen diende te verlopen:

1. de ontwikkeling van de stad in haar fysieke verschijning
2. de ontwikkeling van het samenleven in de stad
3. het bestuur over de stad, de organisatie van het samenleven
4. de economische ontwikkeling
5. de verhouding van de stad ten opzichte van Nederland en de wereld.

De vijftig vensters zijn op zichzelf van belang. Daarnaast zijn ze zo gekozen dat ze als het ware dakpansgewijs aansluiten en als geheel een overzicht bieden van de belangrijkste ontwikkelingen in het verleden van de stad.

Achter de vensters lopen bovendien twee analyselijnen. De eerste is dat Amsterdam van begin af aan een stad is geweest van migranten: de groei van de bevolking is eeuwenlang meer bepaald door migratie dan door natuurlijke aanwas (geboorten). Het aandeel van de 'geboren Amsterdammers' – de 'rasechte Amsterdammers' van Presser – in de bevolking ontwikkelde zich in de loop der tijden als volgt: rond 1600 lag dat aandeel op ongeveer dertig procent, daarna zou het in de achttiende eeuw stijgen tot vijftig procent. Rond 1900 was tweederde van de stadsbevolking daadwerkelijk in de stad geboren, maar vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw zou dat aandeel weer gaan slinken. Op dit moment is ongeveer 45 procent van de bevolking geboren in Amsterdam. Dat is vergelijkbaar met het

niveau tijdens de Gouden Eeuw. Mede in het licht van de absolute cijfers die hiermee verbonden zijn, maakt dat de stad tot een betrekkelijk uniek fenomeen in Nederland.

De tweede analyselijijn is dat de stad in allerlei opzichten een soort 'emancipatiemachine' is geweest. Niet alleen was het een wijkplaats voor de velen die omwille van geloof hun geboorteplaats moesten verlaten, het was ook de plaats waar tal van mogelijkheden aanwezig waren om vooruit te komen in het leven, standsgrenzen te doorbreken en in aanraking te komen met een nieuwe wereld.

Het is in die combinatie van een sterk wisselende bevolkingssamenstelling met de grote mogelijkheden om het eigen leven vorm te geven, dat het unieke van Amsterdam gevonden kan worden. Op geheel eigen wijze is die uniekheid uitgedrukt in 1955 door Pi VÉRISS (pseudoniem van Piet Visser), Harry de Groot en Johnny Jordaan:

*Geef mij maar Amsterdam
Dat is mooier dan Parijs
Geef mij maar Amsterdam
Mijn Mokums paradijs
Geef mij maar Amsterdam
Met zijn Amstel en het IJ
Want in Mokum ben ik rijk
En gelukkig tegelijk
Geef mij maar Amsterdam*

De canon voor Amsterdam

1. Dam: begin 13e eeuw
2. Tolprivilege: 1275
3. Mirakel van Amsterdam: 1345
4. Stadsbrand: 1421
5. Stadsmuur: 1482
6. Oudste koopmansboek: 1485
7. Wederdopersoproer: 1535
8. Alteratie: 1578
9. Tuchthuis: 1596
10. V.O.C.: 1602
11. Wisselbank: 1609
12. Grachtengordel: 1612
13. Spaanse Brabander: 1617
14. Westerkerk: 1631
15. Athenaeum Illustre: 1632
16. Nachtwacht: 1642
17. Stadhuis: 1648
18. Firma Blaeu: 1662
19. Portugese en Hoogduitse synagoge: 1671 en 1675
20. Sociëteit van Suriname: 1683
21. Buitenhuizen: ca. 1600-1800
22. Bankiershuis Hope & Co: 1762
23. Felix Meritis: 1777
24. Paleis op de Dam: 1808
25. Algemeen Handelsblad: 1828
26. Artis: 1838
27. Paleis voor Volksvlucht: 1864
28. Noordzeekanaal: 1876
29. Vondelpark en Museumplein: 1865 en 1885
30. Kees de jongen: 1890
31. Algemene Nederlandse Diamantbewerkersbond: 1894
32. Wim Treub: 1896
33. De Pijp: 1900
34. Floor Wibaut: 1914
35. Amsterdam-Zuid: 1917
36. Schiphol: 1919
37. Café 't Mandje: 1927
38. Algemeen Uitbreidingsplan Amsterdam: 1934
39. Jordaanoproer: 1934
40. De Oranje loopt van de helling: 1938
41. Moord op de Joden: 1940-1945
42. Hongerwinter: 1945
43. Die mooie Wester: jaren vijftig
44. De Wallen: jaren vijftig en zestig
45. Het Lieverdje: 1965
46. Bijlmermeer: 1968
47. Nummer 14: 1970
48. Dappermarkt: 2001
49. Moord op Theo van Gogh: 2004
50. Amsterdam Internet Exchange (AMS IX): 21ste eeuw